

Михаило Петровић АЛАС

ЖИВОТ
дело
време

Српска академија наука и уметности

МИХАИЛО
ПЕТРОВИЋ
150 АЛАС
година од рођења

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ АЛАС: ЖИВОТ, ДЕЛО, ВРЕМЕ
ПОВОДОМ 150 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Издаје

Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

За издавача

академик Владимир С. Косић

Главни уредник

академик Марко Анђелковић

Уредници публикације

академик Сиван Пилиповић
академик Градимир В. Миловановић
проф. др Жарко Мијајловић

Дизајн корица

Драјана Лацмановић-Лекић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Избор ликовних прилога

Маја Новаковић

Лектура и коректура

Невена Ђурђевић
Снежана Крсић-Букарица

Штампа

Планета принт, Београд

Тираж: 750 примерака

ISBN 978-86-7025-808-2

© Српска академија наука и уметности, 2019.

Издавање ове монографије потпомогнуто је средствима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и компаније Телеком Србија.

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ АЛАС
ЖИВОТ, ДЕЛО, ВРЕМЕ

ПОВОДОМ 150 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Репрезентативна издања, као што је ова монографија, подразумевају ангажовање, ентузијазам и сарадњу већег броја људи и институција. Овом приликом желимо да се захвалимо свима који су учествовали или на неки начин допринели или помогли настанак и објављивање овог дела.

Нашу захвалност на уложеном труду упућујемо пре свега ауторима тематских прилога који су на високом и стручном нивоу осветлили главна места из научне и личне биографије Михаила Петровића Аласа, а притом успели да очувају увек важну компоненту читљивости и занимљивости текста за општу публику. Захваљујемо се госпођи Снежани Крстић-Букарица и госпођи Невени Ђурђевић из Сектора за издавачку делатност САНУ за добро урађену лектуру и њиховом доприносу да лепо написана реч изгледа још лепше.

Монографија је илустрована многобројним фотографијама и копијама докумената које су добијене захваљујући љубазности Архива САНУ, Библиотеке САНУ, Математичког института САНУ, Архива Србије, господина Виктора Лазића из Удружења „Адлигат“, господина Јована Ханса Ивановића и његовој Фондацији „Михаило Петровић Алас“, ОШ „Михаило Петровић Алас“, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, Музеја града Београда, Завода за уџбенике у Београду, Виртуелној библиотеци Математичког факултета у Београду и Дигиталном легату „Михаило Петровић Алас“.

Издавање ове публикације финансијски су помогли ЈП „Србијасгас“, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, пре свега кроз научне пројекте у којима учествује већи део аутора прилога, и компанија Телеком Србија. Упућујемо им велику захвалност за учињену помоћ.

На крају, захваљујемо се господину Мирку Милићевићу из издавачке куће „Досије студио“ за одличну техничку припрему монографије.

С. Пилиповић, Г. Миловановић, Ж. Мијајловић

САДРЖАЈ

7 | Реч уредника

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ АЛАС: ЖИВОТ И ДЕЛО

- 13 | Жарко Мијајловић, *Михаило Пејровић Алас и његово време*
35 | Стеван Пилиповић, *Академик Михаило Пејровић – доприноси у науци и настави*
65 | Градимир В. Миловановић, Миодраг Матељевић, Милољуб Албијанић,
Српска школа математике – од Михаила Пејровића до Шанијске листе
93 | Војислав Андрић, *Педагошки рад Михаила Пејровића*

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ У ФИЛОЗОФИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И ЈАВНОМ ЖИВОТУ

- 115 | Слободан Вујошевић, *Математичка феноменологија и филозофија математике*
127 | Никола Петровић Морена, *Математичка феноменологија између мита и стварности*
143 | Ђорђе Видановић, *Михаило Пејровић Алас и савремена когнитивна наука*
157 | Михајло Пангић, *О рибарству и књижевним радовима Михаила Пејровића Аласа*
171 | Милан Божић, *Путовање и јуџојиси*
185 | Ненад Теофанов, *Рибарење Михаила Пејровића – један поглед*

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ: ИЗУМИ И ПАТЕНТИ

- 201 | Радомир С. Станковић, *Хидроинтегратор Михаила Пејровића Аласа*
215 | Катица Р. (Стевановић) Хедрих, *Механика и инжењерство у делу Михаила Пејровића*
233 | Миодраг Ј. Михаљевић, *Михаило Пејровић Алас и државне шифре између два светска рата*

МАТЕМАТИЧКО НАСЛЕЂЕ МИХАИЛА ПЕТРОВИЋА, ПРИЛОЗИ

- 249 | Зоран Огњановић, *Тадија Пејовић и логика његова наследника Михаила Пејровића Аласа*
257 | Владимир Драговић, *Михаило Пејровић, алгебарска геометрија и диференцијалне једначине*

- 267 | Наташа Крејић, *Група за нумеричку математичку у Новом Сагу*
275 | Дора Селеши, *Михаило Пејровић Алас – научно завештање и савремене тјевине у теорији вероватноће*

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ У МЕДИЈИМА И АРХИВИМА

- 285 | Маја Новаковић, *Дигитализација наслеђа Михаила Пејровића Аласа*
299 | Марија Шеган-Радоњић, *Документи о Михаилу Пејровићу у архиву Математичког института САНУ (1946–1954)*

ГЕНЕАЛОГИЈА

- 309 | Бошко Јовановић, *Математичка генеалогја Михаила Пејровића Аласа*
329 | *Математичко генеалогско стабло Михаила Пејровића*, приредио Жарко Мијајловић
347 | Напомене

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ: ИЗАБРАНА БИБЛИОГРАФИЈА

- 359 | *Прилози библиографији и извори података*, приредили Жарко Мијајловић и Стеван Пилиповић

РЕЧ УРЕДНИКА

Већ први сусрет са делом Михаила Петровића указује на личност која је по многим одликама била полихистор. Академик Петровић био је пре свега надарен математичар и угледан професор Универзитета у Београду, али и рибар, књижевник, филозоф, музичар, светски путник и путописац. Имао је диплому из математике Велике школе у Београду и стекао лисанс из математике, физике и хемије на Сорбони. У 26. години, свега годину дана по завршетку редовних студија, на истом универзитету брани докторат математичких наука као студент чувених француских математичара Анрија Поенкареа, Шарла Ермита и Шарла Емила Пикара. Већ исте 1894. године постаје професор Велике школе и доноси дух француске математике у Београд. Тада почиње његово дуго и плодно путовање кроз науку док, захваљујући њему, Београд хвата корак у математичким наукама са другим великим европским центрима. Постао је покретач и вођа српске математике и снажно допринео духу савремене европске науке у Србији.

Петровић је подједнако добро познавао и добијао прворазредне резултате у неколико математичких области: диференцијалним једначинама, нумеричкој анализи, теорији функција комплексне променљиве и геометрији полинома. Занимао се и за природне науке, хемију, физику и биологију, у којима је такође објављивао научне радове. У научном раду задовољавао је строге стандарде најразвијенијих европских држава. У бриљантном успону, за свега неколико година, до почетка 20. века написао је тридесетак радова које је објавио у водећим европским математичким часописима. Зато је већ са 30 година изабран за члана Српске краљевске академије, а убрзо и многих иностраних академија и угледних струковних друштава. Доживео је такође највећу почасти светске математичке заједнице: налази се у малој групи математичара (13) који су имали бар пет пленарних или предавања по позиву на Светском конгресу математичара (ICM). Одржао је пет таквих предавања: 1908, 1912, 1924, 1928. и 1932. У математичкој заједници сматра се да је један овакав позив еквивалентан *“of an induction to a hall of fame”*. Поред тога, узима се да је Петровић основао нове научне дисциплине, математичку феноменологију и теорију математичких спектра. Изумео је неколико аналогних рачунских машина, имао техничке патенте и био главни криптограф српске и југословенске војске. До Другог светског рата, све докторске дисертације из математике које су одбрањене на Универзитету у Београду урађене су под његовим менторством. У вези са тим је и једно од највећих и најважнијих достигнућа

професора Петровића – оснивање српске математичке школе. Из ове школе изашао је велики број угледних математичара не само у Србији, већ и широм света.

Ове, 2018. године, српски математичари и Српска академија наука и уметности обележавају 150 година од рођења Михаила Петровића Аласа. Током године, Академија је организовала велику изложбу посвећену Петровићу, свечани скуп и конференцију. Ова монографија једно је од обележја овог важног јубилеја српске математике. О Петровићу се доста писало, крајем прошлог века објављена су његова сабрана дела. Зато су уредници и писци ауторских прилога имали доста тежак задатак да пронађу нове детаље из живота и дела професора Петровића. Тим пре што је његово дело огромно, креће се у разним правцима и обухвата теме које је на први поглед тешко спојити. Како је једном приликом споменуо Драган Трифуновић, Петровићев биограф и велики познавалац његовог дела, потребан је скоро читав један институт који би обухватио целокупно стваралаштво професора. Зато смо себи поставили релативно скроман циљ, да кроз избор тематских прилога осветлимо главна места у Петровићевом животном путу и делу, време и околности у којима је живео, као и то где се данас налази српска математичка школа. Аутори су у писању својих прилога избегавали техничке детаље и претерану употребу математичког језика. Отуда је монографија намењена општем читаоцу, пре свега онима које занима историја српске науке и како је она настајала на прелому 19. и 20. века, али и онима који желе да упознају живот једног изврсног математичара и универзалног ствараоца и, можемо сасвим слободно рећи, једне необичне личности.

Ж. Мијајловић, С. Пилиповић, Г. Миловановић

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ АЛАС:
ЖИВОТ И ДЕЛО

О РИБАРСТВУ И КЊИЖЕВНИМ РАДОВИМА МИХАИЛА ПЕТРОВИЋА АЛАСА*

Михајло ПАНТИЋ
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Један је Алас. Од свих својих занимања и преокупација, а њих је имао за два до врха испуњена живота, Михаило Петровић Алас давао је непорециву предност исконској страсти – риболову. Захваљујући њој је, уосталом, и добио надимак по ком је остао у трајном памћењу српске историје, науке и културе. (Према неким сведочењима тај надимак, испрва иронично интониран, наденуо му је Милутин Миланковић, други велики српски научник онога доба, но то се друго Петровићево име у потоњим данима усталило као хипокористик којим се, према обичајима српске културне средине, наглашава општа наклоност и омиљеност; довољно је рећи само – Алас! – па да се одмах зна о коме је реч.)

О снази Петровићеве пасије која је, с временом, израсла у нарочит поглед на свет, и неосетно постала њему својствена, својеврсна, идентификаторна, примењена и опредмењена „филозофија живота“, сведоче многи подаци и трагови, али и неки непосредни Аласови (баш „аласки“ ексцентрични) гестови. Син Аласовог пријатеља, књижевника Младена Ст. Ђуричића, публициста Предраг Ђуричић који се из детињства сећао великог српског научника,

* Проширен и допуњен рад првобитно објављен у каталогу *Михаило Петровић Алас: родоначелник српске математичке школе* (САНУ, 2018)

Стари рибар.

Михаило Петровић је већину својих нематематичких радова посветио истраживању историје рибарског заната: Рибарски мајстор, Мајстор Мика, Стари мајстор, Стари рибар (н. уједнограф Петровићеве историје) и други. – Професорски лик из 1921. године, који је највише радио на проучавању и искористивању Охридског и Преспанског језера

Портрет Михаила Петровића из 1921. године (Сабрана дела, књига 14) (Дигитални легат Михаило Петровић)

у чланку „Личност Михаила Петровића Аласа у успоменама и анегдотама“ написао је да му је на необичну Аласову природу скренуо пажњу управо отац, показујући му „радну собу Михаила Петровића на чијем је зиду изнад писаћег стола стајала само једна диплома – то је било мајсторско писмо, невештим, grubим рукописом аласа написано писмо председника њихове комисије, да је Михаило Петровић, професор, положио тог и тог дана мајсторски испит за аласа, аласки занат, што му доле потписана комисија потврђује и признаје“.¹¹³ [Ђуричић 2005] Поред свих академских признања, почасних доктората и чланстава у најугледнијим светским научним асоцијацијама Алас је себе, пре и после свега, видео као заклетог риболовца, окренутог води и братству по риболовном узбуђењу.

Осим врло обимног и разноврсног интердисциплинарног научног рада који, премда је у више наврата систематизован, захтева стално изучавање и преиспитивање, чему помаже и до сада најисцрпније представљање у *Сабраним делима*¹¹⁴, Михаило Петровић Алас целог живота бавио се и теоријском и практичном страном ихтиологије, науке о рибама. [Петровић 2005] Трајно, готово провиденцијално опчињен рибљим светом познавао је до најситнијих појединости природу, традицију и све технике речног рибарења, посебно на Дунаву и Сави. Као посвећеник, припадник и практичар аласког занатског круга он је неодустајно, с пуним правом би се рекло – опсесивно! – истраживао, описивао и тумачио обичаје, језик, алате, свакидашње и несвакидашње призоре из живота тог многобројног, наизглед маргиналног, али у оно доба на прелазу векова, па и пре и после Великог рата, врло сликовитог и аутентичног друштвеног сталежа.

И на први и на сваки наредни поглед рекло би се да је Михаило Петровић Алас био *двозанација*, математичар и ихтиолог, а потом и човек од нарочите, врло неговане и врло сложене страсти,

страсти путовања, научног истраживања, музике, али, ипак и на првом месту – страсти ловљења рибе. „Да нисам добио тај један глас више на стечају за професора Велике школе, никада се математиком не бих бавио. Живео бих на рекама Србије, не на броду, већ у чуну“ – написао је неком приликом.¹¹⁵ [Петровић 2018] Када се говори о *двозанаџијама* обично се, по неком неписаном правилу, трага за одговором на питање шта је прва, а шта друга делатност (вокација) неког таквог посленика, јер се две компетенције, па још и равноправне, ретко када, ретко коме и ретко где признају. Човек може бити само једно, а не и једно и друго, што је уврежен, непомерив стереотип. За Михаила Петровића би се, у духу тог потцењујућег, а делатног стереотипа, највероватније и не посебно инвентивно рекло да је он био најбољи математичар међу риболовцима, и најбољи риболовац међу математичарима: компетенција је увек негде другде, никада тамо где би могла да поткопа неку радом обичаја установљену, а поготово лажну хијерархију.

Међутим, Михаилу Петровићу Аласу мало су и два заната. Када читамо његове књиге, мислим пре свега на путописе и чланке о риболову, неизбежно откривамо и његов трећи дар и умеће – писање. Сусрећемо се са писцем који то није у уобичајеном, фикционалном значењу датог појма. Алас је прворазредни „примењени“ писац, он уме оно са чиме се и многи писци фикције паште, премда им је то основни позив – речју, он уме да занимљиво приповеда о догођеним, а не измишљеним збивањима, и да језичкостилски артикулише област овладаног искуства, да документу дадне пуноћу коју он изван контекста приче нема, него је невешто обрађен документ то што и иначе јесте, сувопарна архивска чињеница. Ма о чему да извештава или сведочи Михаило Петровић Алас чини то на непосредан, читалачки заводљив начин. Он има способност приповедног чарања, која *nota bene* вуче корене из усменог наслеђа и, лако се досетити, из оних чувених аласких причања и рибарских приговарања (надлагивања, задиркивања, исмевања, надгорњавања) у кафани, или под отвореним небом, крај ватре. У својим списима сам Алас често спомиње обе те ситуације (крчма и огњиште) у којима је прича и приповедање обавезни пратећи чин, нешто као природна појава. Гледано, пак, са стручнијег, стилоформног становишта, рекло би се да је Михаило Петровић Алас репрезент школе београдског стила промовисаног управо на размеђу 19. и 20. века, а чија је основна особина наративизација, прегледно и течно излагање ма и најсложенијих спекулативних садржаја. Само су лоши писци и претенциозни научници, сматрало се онда, а ни данас није друкчије, склони мистификацији својих знања (или, боље рећи, псеудознања), док представници београдског стила, између осталих и Михаило Алас, оно што имају да саопште излажу на једноставан, прегнантан, пластичан и вазда занимљив начин. Путописи и рибарски списи Михаила Петровића Аласа иду у ред заиста репрезентативних текстова те врсте у свом времену, а и данас.

Наравно да не треба претеривати и Аласу одређивати књижевно место и значај које он објективно нема, али не треба ни дозволити да се његов списатељски рад изгуби из видокруга наше књижевне историје, што се готово и догодило пре објављивања његових *Сабраних дела*. Ужим читалачким круговима, истини за вољу, било је познато

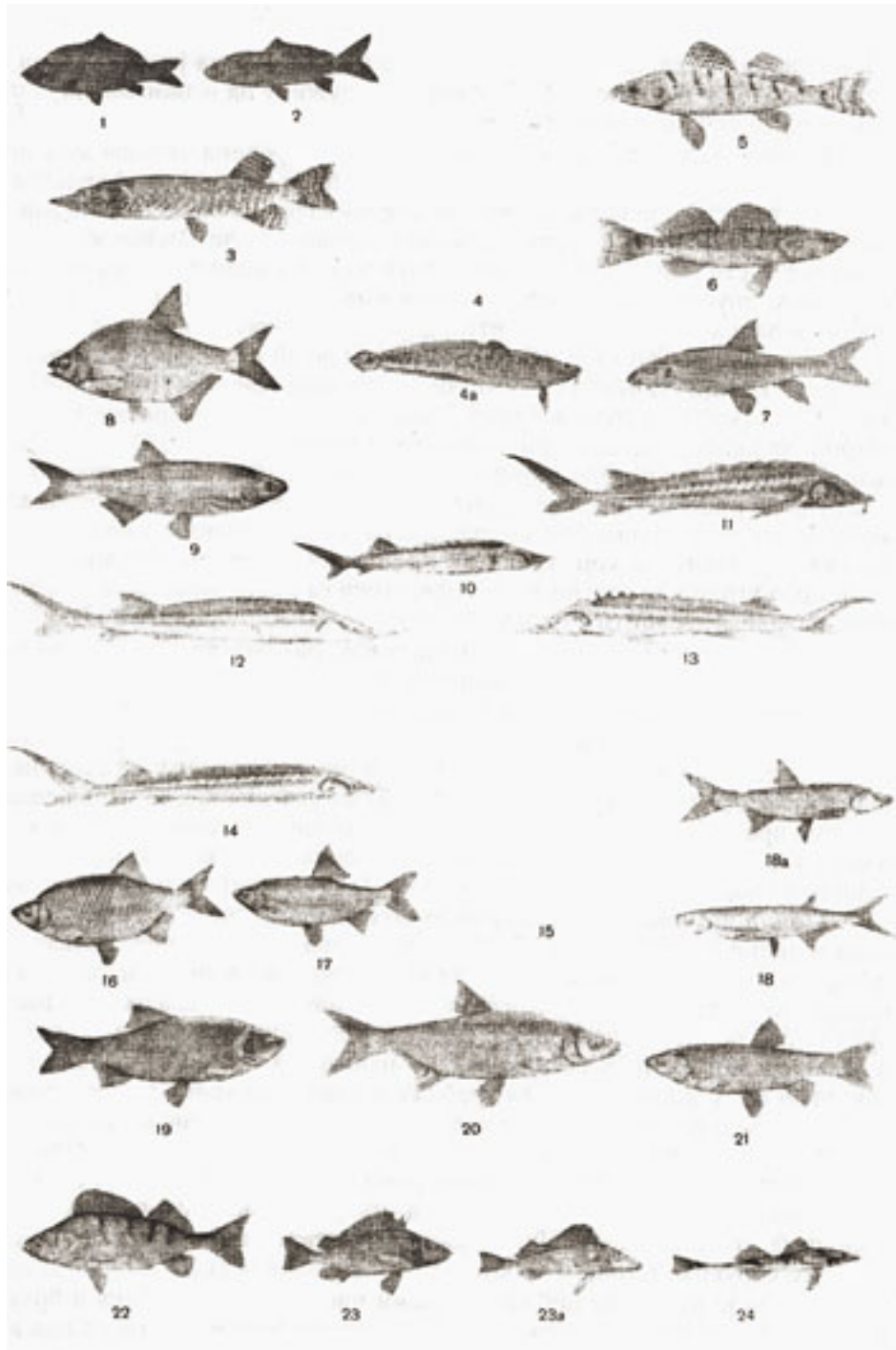
Београдско рибарско удружење даје диплому свом оснивачу Михаилу Петровићу, 12. јула 1942. (Архив САНУ, 14188/33)

оно неколико Петровићевих путописних књига својевремено објављиваних у издањима Српске књижевне задруге. Међутим, мало ко је још знао за текстове расуте по периодици и у мање доступним публикацијама који су под насловом *Рибарство* окупљени у књизи 14. поменутих дела. (Једини Алас са *Сабраним делима*!) Посебно ту треба истаћи уреднички рад Драгана Трифуновића, јер је уређивање књиге *Рибарство*, склопљене од довољно познатих Петровићевих списа, подразумевало цео низ сложених приређивачких поступака, и поштовање одређеног методолошког принципа, који се понајпре открива у чињеници да су појединачни текстови, први пут интегрално објављени, поређани на хармоничан начин, унутрашњом логиком и природним следом, чиме књига добија димензију која ни самом Михаилу Петровићу Аласу није била на памети. Неке од тих текстова, истини за вољу, није било тешко пронаћи и поново их учинити доступним јавности, будући да су испрва објављени у редовним издањима САНУ, али је одређен број њих првобитно штампан у данас раритетним или већ и онда малотиражним листовима и часописима. Тај пресни материјал, у којем је само тема иста, а све друго је различито, требало је усагласити на прави, природи грађе саображен начин, и уреднички тим, на чијем је челу био Драган Трифуновић, то је и учинио. Петровићева књига *Рибарство* није, тако, само збирка текстова забављених и обједињених риболовном тематиком, већ је и нешто више од тога, такорећи, „роман“, један нехотични, спонтано настали роман, какав се обично и пише из опсесије, из страсти која је свеобухватна, јер страст, када је аутентична, замењује цео свет. Нисам довољно мериторан, мада нисам баш ни сасвим нестручан (имам исту страст као и Алас, страст ме квалификује), да говорим о чисто научном, ихтиолошком

аспекту Петровићевог *Рибарсџива*. О томе ће други, професионално спремнији. И можда баш због тога што ме у *Рибарсџиву* не привлачи само и искључиво тај научни аспект, који нипошто не треба потценити (напротив!), у тој књизи видим једну велику причу, једну историју, заправо нарочиту хронику овог поднебља виђену из неочекиваног, неконвенционалног, а опет свакодневног угла, из перспективе рибарског заната у којем се чувају и преламају одсјаји минулих времена. (Нешто слично настојањима Филипа Аријеса да пише историју средњег века на основу чињеница свакидашњег живота и анонимних људи, а не такозваних преломних догађаја или биографија повлашћених појединаца.) Тај Петровићев условни „роман“ има и антрополошку, и етнографску, и географско-дескриптивну, и хроникалну, и документарну димензију, које га, скупно узев, баш по тој обухватности приближавају књижевности.

Данас *Рибарсџиво* читамо и као сведочанство о једном заувек ишчезлом свету, као причу о људима који су насељавали обале Дунава и Саве и, у хармонији са природом, живели од рибљег богатства тих великих водених пространа. Начин на који су, метафорички говорећи, убирали плодове из тих митских река, мењао се и усавршавао кроз векове, чувајући нешто од искони једног од најстаријих заната на свету и формирајући цео систем врло сложених обичаја, знања, веровања и сујеверица. Тај установљени систем стоји у чврстој и јасној вези са типом и врстом географског предела, али и са карактером и обичајима људи који га насељавају. Јован Цвијић, такође велики српски научник, својевремено је писао и говорио да природни рељеф обликује карактер, менталитет и начин живота домицилног становништва. Та теза, управо та научна истина, на посредан начин се потврђује и у књизи *Рибарсџиво* Михаила Петровића Аласа. Ако је „роман“, а јесте, нека врста несистематизоване енциклопедије, са дубљим, поетизованим мисаоним и идејним системом, Аласово *Рибарсџиво* је и нарочита, премда неуазбучена енциклопедија у којој се заинтересовани читалац може врло помно обавестити о многим именима, аспектима, подацима и финесама не само рибарства, него и свакидашњег живота из историје Београда старијих и новијих времена.

Рибарство је древна људска делатност, толико стара да је прешла и у колективно несвесно, са дубоким архетипским и симболичким значењима, па је и природно да се кроз ту делатност преламају и универзалне, карактерне, геополитичке, етнографске и психолошке особине народа и појединаца који се њоме баве. Из књиге *Рибарсџиво*, између осталог, сазнајемо да су нам, барем када је о риболову реч, Турци оставили у наслеђе и понешто позитивних својстава. По вољи моћи и силе коју су имали, учи нас Алас, они су током позног средњег века држали тапије и права на изловљавање Саве и Дунава, али су, после буна на њих, сва своја знања пренели, боље рећи немило уступили српским рибарима, који ће у 19. веку ловити у тада и даље енормно богатим водама двеју великих, граничних река, а лов на граници пун је искушења, опасности, домишљатости и авантура, подесних таман толико да се о њима напише какав добар роман. (Када смо већ код рибљег богатства Саве и Дунава, да напоменем како малтене сваки путописац из ранијих столећа, који је прошао кроз Београд, није пропустио да опише богатство његових вода и

Пренизивање великог алова у чамац (Архив САНУ, 14197/II-6)

У књизи *Рибарство* читалац може открити и порекло презимена Балугџић, Балугџија и надимка Балуг, што на турском значи – рибар. Ово стога што посебну језичку вредност приповедања Михаила Петровића, који се могао одазивати и на друго име Балуг, чине фасцинантно занимљиви и богати спискови рибарских надимака, у толикој мери да се може закључити како ономастичко богатство наречене врсте најбоље сведочи о природи тог маргиналног, но свакако врло аутентичног дела српског друштва. Тај полусвет, слободан од друштвених конвенција, и рудиментаран у бољем значењу тог појма, током 18. и 19. века насељавао је десну, ниску дорђолску обалу Дунава, леђима окренут граду, а лицем реци. Београд је у 20. веку сасвим изгубио додир с водом, и потпуно се одбио од дунавских и савских обала, накрцавши их складиштима, железничком пругом, индустријским погонима, отпадима и фавелама. Нестало је везе између старог грађанства и људи са реке који су на води и уз воду проводили цео свој живот, од рођења до смрти. (Тај свет дочаравана и Иво Андрић у приповеци „Зеко“.) А Алас описује како су у време наилаaska повољне воде Београђани некада могли да присуствују правим спектаклима изловљавања рибе, јер се подно калемегданских зидина простирало једно од најбогатијих риболовних места на целом току Дунава. Постојао је рибарски еснаф који је у договору са државом регулисао строга правила те привредне гране. Михаило Петровић промишљено и у исти мах пасионирано исписује историју рибарства, начине риболова, рибљи свет и најповољнија места за излов рибе на Дунаву и Сави, али у једном тренутку читања његовог необичног, спонтано написаног „романа“, досетите се да у свему томе риба није важна као риба,

већ као симбол око којег се окупља људска заједница и којим се потврђује живот у његовој изворности, у његовој најдубљој елементарности. Иначе, како се зна, један од најважнијих хришћанских симбола, симбол рибе, у основи је предхришћански, прастар, и сеже у најдубље слојеве колективног памћења, али и индивидуалног, подсвесног сећања – довољно је поменути Лепенски вир и његова риболика божанства. Он дотиче најдубљу прошлост људске врсте и има недвосмислен онтолошки значај. Уосталом, човек је у једном од стадијума свог утерусног развића риба, фетус има шкржне прорезе. Кроз ту универзалну димензију, сугерисану књигом *Рибарство*, посредно откривамо и основне вредности човековог живота у заједници, на води, у оном алас(овс)ком *чуну*, под отвореним небом, када се у нама и формулише онај кантовски категорички императив.

Када сам 1998. објавио антологију српских прича о риболову под насловом *Чишћење воде*,¹¹⁶ [Пантић 2005] насталу на основу дводеценијског „циљаног“ истраживања српске прозе, током којег сам сакупио приче са том тематиком, сетио сам се и Михаила Петровића Аласа, и у књигу уврстио једно поглавље из необичног, космополитски обележеног путописног бревијара *Са океанским рибарима...* У том одломку Михаило Алас описује дане које је поделио са ловцима бакалара током боравка на рибарском броду, на Њуфаундландској плочи. Океански рибари су током једног лова проводили по шест месеци на броду у екстремно тешким условима, према којима данашњи „екстремни спортови“ личе на игре за малу децу. Многи од њих сахрањени су на пучини, док су им у родним крајевима, на европској обали, подизани кенотафи. И тај Аласов приповедачки одељак свакако је један од најбољих у тематској антологији *Чишћење воде*.

Тема риболова ушла је у српску књижевност крајем 19. и почетком 20. века. (Лаза Лазаревић у приповеци „Швабица“ помиње како се „пори риба“ у српском домаћинству.¹¹⁷ [Лазаревић 1986] Риба је, нарочито у нашем старијем свету, имала готово сакрални значај, пре свега због начина живота, због великог броја постова, као и због јаке традиције риболова и рибарства

Михаило Петровић са уловљеним сомом од 124 килограма, 5. децембра 1913. (Архив САНУ, 14188/28)

у српском народу; довољно је само поменути топониме изведене из тог корена. Сам Алас својим *Рибарсџивом* помало сетно реконструише ту и такву прошлост.) Зна се да је и Стеван Сремац намеравао да једну своју приповетку посвети опису београдског рибарског живота. Откриће поменуте чињенице дугујемо Михаилу Петровићу који је о томе написао чланак „Једна недовршена или изгубљена приповетка Стевана Сремца“ и објавио га у *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1938. (Рад је прештампан у књизи *Метјашфоре и алејорије*, 13. тому Петровићевих *Сабраних дела*). Стеван Сремац, велики писац људске свакодневице, сагласно свом некабинетском методу опсервирања стварности и обиласку најнеобичнијих градских места, радо је свраћао и у кафане у којима су се окупљали рибари и ту је марљиво бележио све што би му могло бити од користи у изради тематски тако одређене приповетке, коју никада није објавио, а не зна се ни да ли ју је написао. Дајући у свом писању предност веродостојности и „објективности“, Михаило Петровић се приближава реалистичкој традицији, коју нарочито цени, а о чему непосредно говори у апострофираном тексту. Захваљујући управо Аласу остала је упамћена та у понечему за Сремчеву поетику индикативна замисао; она је, наиме, у складу са пишчевим геслом гледања живота изблиза и аутентизацијом и транспозицијом тако стеченог искуства.

Након периода реализма, риболов постаје све учесталија тема у српској прози. Интерес за њу појачава се управо Петровићевим књигама. Мада је нефикционални писац, Алас теми риболова у 20. веку даје видан подстицај и литерарну, симболичку вредност и тежину. Потом, о риболову, радо и сразмерно често, углавном пишу писци који су и сами били риболовци, и познали су ту страст, а повећани интерес за писање управо таквих прича вероватно је резултат вртоглаве урбанизације живота, у којем се природни амбијент и риболов јављају као нека врста релаксирајућег, ослобађајућег контрапункта, као вербална терапија стреса. О риболову су, између осталих, писали и: Исидора Секулић (маестралан опис рибље пијаце у Бергену, из књиге *Писма из Норвешке*), Милош Црњански, Растко Петровић, Миодраг Борисављевић, Антоније Исаковић, Стеван Раичковић, Данило Николић и други, све до моје генерације.

У рибарском свету, у окружењу које у односу на свакидашњи живот делује помало чудно и ексцентрично, управо онако како нам данас изгледа Мика Алас, прича је неизбежни део целокупног риболовног ритуала. О томе, баш о томе, и много чему другом, на непоновљив начин, у књизи *Рибарсџиво*, ниском приповедачких медаљона, надахнуто описаних детаља, патинизованих вербалних снимака, добро нађених, одабраних, и још боље уобличених анегдота и докумената, говори Михаило Петровић Алас.

Записи о рибарству Михаила Петровића Аласа могу се, условно, поделити у четири групе. Прва од њих је ихтиолошка у ужем смислу појма (попис и опис рибљих врста). Друга се бави рибарском вештином, начинима лова, приказом и лоцирањем ловишта, каталогизацијом прибора и мамаца, технологијом чувања и прераде рибе и, коначно, упутствима за њен узгој. Трећа група се односи на историју рибарства у Србији, почев од давнина, преко турских времена у којима је риболов био врло развијен, до Аласове савремености,

укључујући цеховску повест и регулативу те привредне гране, док у четвртој он на више начина литераризује своју егзистенцијално повлашћену страст (путописи, репортаже, популарни чланци на тему: „Да ли рибе спавају?“ и слично, зачудни историјски фрагменти, на пример: „Једна необична рибља авантура на двору цара Наполеона Трећег“).

Посебну групу, у посредној вези са рибарењем, чине Петровићеви радови о хидрографији и океанографији, а по свему је изузетан његов најобимнији и најпознатији научно-популарни спис *Роман јегуље*. Жанровско одређење тог на први поглед необичног наслова не односи се толико на најобимнију фикционалну форму, колико указује на шире значење датог књижевног појма. Под ознаком „роман“ у тој Петровићевој књизи читамо узбудљиву, стварну, али у исти мах и тајанствену, нужно стилизовану и уобличену повест, са јасно одређеном темом, конкретизованим временом и простором, те узорно обликованом приповедном инстанцом.

Роман јегуље почиње објашњењем разлога зашто је написан. Алас бележи: „Јегуља се одвајкада сматрала као живи створ коме нико не зна ни почетка ни крај. Питање о томе како јегуља постаје било је загонетка која је дражила радозналост и машту природњака и филозофа свих времена. Оно је занимало и Аристотела, који је, мислећи о њему, налазио да је то нерешљива загонетка, као и питање о томе на који начин јегуља завршује свој живот. Мистерија је толико узбуњивала свет да се, кад се видело да о њој не може нико ништа да каже, створило мишљење да је она недокучива, људском разуму за вечита времена неприступна и да залази у област мистерија религије. Херодот је, пишући о јегуљи, казао да је то свети створ о коме само божанство може дати рачуна.“¹¹⁸ [Петровић 1998]

У и средњем веку јегуље су, наставља Петровић, сматране доказом божанства. Тај доказ, вели он, „и за најокорелијег безбожника мора бити убедљив“. А свака тајна, не само јегуље, одавно се зна, има и своју поетску нијансу. Без ње не би ни била тајна. Ајзак Волтон у *Савршеном риболовицу* (1653), без сумње најпознатијој светској књизи која се на књижеван начин бави темом риболова, у покушају осветљавања мистерије размножавања јегуља наводи, између осталог, да се оне „легу из блата, попут неких глиста [...] или пак из земаљске трулежи [...] као неке врсте пчела и оса“; да се „рађају из једне посебне врсте росе, која се спушта током

Насловна страна *Романа јегуље*, објављеног 1940. године (Библиотека САНУ, С 7/12;11)

Три лика Михаила Петровића као рибарског мајстора на Сави и Дунаву.

*Петровић је имао обимну библиотеку са светом. Користио се својим печатом за обезбеђење поштанској пакетици или ковертице. Сцена на печату Рибар једе рибу са иницијалима МП сигурно није случајна (печат је израђен у Паризу од сребра и дрвешта тиса – *taxus baccata* 1898). (Сабрана дела, књига 14) (Дигитални легат Михаило Петровић)*

маја или јуна на обале неких језера или река [...] те су их древни народи називали Јупитеровим породом“, а додаје и да се „њена млађ рађа жива из ње, као сићушне живе јегуљице које нису веће од чиоде“.119 [Volton 2015]

Петровићев *Роман јегуље* на прегледан, широј читалачкој публици пријемчив начин приказује ретроспективу решења назначене двомиленијумске тајне, почев од открића природњака Редија и Мондинија из 17. века, преко Сиревија и Јакобија из друге половине 19. столећа, те Грасија и Фезерсена с његовог краја, све до чувеног Јоханеса Шмита чији је истраживачки рад у првој половини 20. века трајао пуних двадесет пет година, да би после свих недоумица, искушења и енигми резултирао исцрпним научним описом размножавања тог мистериозног рибљег створа у чијем настанку можда и нема божанске, али непорециво има неизмерно много неисцрпне, људском уму недоступне маште свете мајке Природе. Акрибично представљајући и тумачећи многа питања са којима се ихтиологија у растајивању тајне јегуље суочавала, Михаило Петровић Алас и сам је предузимао путовања до плодишта те рибе у Атланском океану. О њима је у „роману“ дао низ изванредних извештаја, препуних необичних, каткад интригантних, каткад готово невероватних детаља, потом и искуством установљених па научно доказаних и објашњених чињењица, али, не на последњем месту, и упечатљивих импресија. Управо те импресије чине да Петровићев текст прерасте границе документарног жанра и укаже се као читалачки привлачан, језички надахнуто уобличен поглед на свет индивидуално-емпиријског порекла, са одговарајућим, препознатљивим, ауторски изнијансираним приповедним тоном. Тиме се уједно отвара и

кључно, претходно донекле наговештено питање може ли Петровићева проза назначеног типа, макар на секундарном нивоу, бити читана и посматрана у контексту књижевне уметности.

Свакако да може. Премда себе није сматрао књижевником, одбијајући помисао да га и други тако виде, а исказујући, као декларисани рационалиста – односно као научник који верује у чињенице и практичне доказе – сумњу према људској потреби за маштањем, те посебно према празноречивој „поезији“ и превише извештаченом „позоришту“, Михаило Петровић Алас је значајан део свога опуса ипак обликовао књижевним поступцима и средствима, следом иманентног правила да од субјекта који пише зависи слика представљеног света. Не само у многим путописима, који су по свему еминентно литерарни жанр, Петровић се и у другим текстовима ненаучне природе исказује као писац допадљивог стила. Тај стил није ни експресиван, ни лиричан на начин најбољих писаца његовог времена, али је врло сугестиван; предметности и теме њиме посредовани брзо и лако узму читаоца под своје.

О литерарности Петровићевих текстова писали су многи критичари (између осталих: Милан Богдановић, Миливоје Павловић, Драган Трифуновић, Слободанка Пековић). Њима је заједнички став да је Петровић мајстор функционалног, извештајног начина причања, занимљив и заводљив приповедач усредсређен на што прецизније предочавање кључне теме. Он у потпуности влада формом и приповедним ритмом, контролише однос и сразмере главног тока и дигресија, налази равнотежу између документа и самог његовог доживљаја, што скупно указује на пишчеву рационалну, научну природу, на његову емоционалну одмерност и јасну, позитивистички освешћену склоност егзактним, здраво-разумски усвојеним чињеницама. (То донекле може бити и проблематизовано: Михаило Петровић Алас био је, наиме, и страсни читалац авантуристичких и научнофантастичних романа, а посебно се интересовао за однос науке и поезије, о чему говори и једна његова студија.) Језик Аласов је прецизан, покадшто благо архаичан, а посебну вредност има његова лексика, примерена предмету приповедања, стручна када треба да буде таква, а колоквијална када се описује сам живот (на пример: аласки надимци, индекс алата, професионални жаргон итд.). Тако је и у путописима, и у текстовима о рибарству, али и у појединим есејима и чланцима, од којих су неки у ствари готове приповетке без вишка поетске стилизације („Један велики муслимански гусар“, „Гимназијске успомене“, „Један ћердапски доживљај“, „Музикант Мија Јагодинац“).

На издвојеном месту, али у посредној вези са осталим научним и егзистенцијалним интересовањима Михаила Петровића, стоји његова недовршена феноменолошка студија *Метифоре и алејорије*, постхумно објављена 1967. године у Српској књижевној задрузи, иначе издавачу многих Аласових књига. Полазећи од описа својстава метафоре, тог универзалног, генеративног књижевног тропа, и алејорије као нарочитог уметничког механизма посредовања значења и кристализације смисла, Петровић се исцрпно бави питањем и врстама пресликавања, односно успостављања мреже аналогича на којима се

заснива и научно и креативно мишљење, да би рад завршио систематизацијом типских појава и њихових улога, у покушају да се што више приближи иначе недодатном принципу феноменолошке „апсолутне адекватности“. Како налази Драган Трифуновић, приређивач првог издања књиге *Метифоре и алејорије*, „Петровић успешно користи смисао ових књижевних фигура и развија једну интересантну теорију сличности као нов прилог својој ‘проширеној математици’“. ¹²⁰ [Петровић 1998]

Вратимо се почетку. Петровићева непоновљива стваралачка природа указује се, данас, са растојања током којег се свет махнито убрзао и преобразио на начин о ком наши преци нису ни могли сањати, као место хармоничне, оптималне реализованости свих потенцијала једног креативног, по свему неупоредивог појединца. Ту подједнако ваља мислити и на удео разума и на удео страсти. Петровићева страст, рибарство – а свака страст је у крајњу руку неописива – део је најдубљих, архетипских, колективних порива човекове врсте. Испуњавањем ловног инстинкта та страст се враћа општој, тајанственој законитости свеколиког постојања живог света и (п)остаје њен интегрални део. Мало је њених заточника који су успели да је освесте, и осветле, онолико колико је то могуће, и колико је људима дато. Петровић је, ван сваке сумње, представник те мањине. Све пролази, остаје прича. Својом причом, о риболову, путовањима и свему осталом, Алас је задужио српску књижевност и културу. Са њим се лакше и боље може „читати вода“, и свет, у којем брзо минемо, једва да стигнемо да одемо на понеко пецање.

И зато, после свега, поново – један је Михаило Петровић, Алас.